

BALIKÇILIK KONGRESİ (1-7 İlkkanun 1936)

*Serkan TUNA**

Klasik şekliyle ifade edilecek olursa, üç tarafı denizlerle çevrili bulunan Türkiye coğrafyasında balıkçılık sektörünün önem taşıması ve tartışmalara konu olması son derece doğaldır. Bunun gerisinde, balıkçılığın ülke ekonomisine getireceği katma değer yanı sıra, bu sektörden geçimini temin eden kişilerin sayısal ağırlığının da önemli bir etken oluşturduğu söylenebilir. Yarı sömürge yapısının doğal bir uzantısı olarak dışa bağımlılığı 19. yüzyıldan itibaren giderek artan Osmanlı ekonomisinde, diğer alanlarda olduğu gibi balıkçılık için de verimli çalışmalar yapılamamış ve Cumhuriyet'e olumsuz bir miras devretmiştir. Bu açıdan, balıkçılık, ekonominin bütünü gibi ancak Cumhuriyet yönetimi altında bağımsız bir gelişim potansiyeli imkanına kavuşmuştur. Bu potansiyelin kullanımına ilişkin çabalar, 1920'li yıllarda istenilen düzeye ulaşamayacak ve temel sorunlar 1930'lardaki devletçilik ekonomisine devredilecektir. 1930'lardaki çalışmaların doruk noktasını, Aralık 1936'da düzenlenen ve bir hafta süreyle devam eden Balıkçılık Kongresi temsil etmektedir. Kongre, balıkçılık sorunlarının toplu biçimde ele alınmasını sağlamasının dışında, çözüm önerilerinin tartışıldığı ve somut politikaların üretildiği bir platform olmuştur. Bu yazı çerçevesinde, Balıkçılık Kongresi süreci irdelenerek bu konudaki çabaların bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Kongre Öncesinde Balıkçılık Sektörünün Genel Durumu ve Yapılan Çalışmalar

Balıkçılık kesiminin Osmanlı'dan Cumhuriyet ekonomisine devredilen sıkıntılarını, genel olarak, yasal alandaki düzensizlik, mali ve teknik konulardaki yetersizlikler ve satış sürecinde yaşanan aksaklıklar şeklinde gruplandırmak mümkündür. Yasal statüde yaşanan düzensizlik, balıkçılığın

* Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

kalkınmasını engelleyen en önemli faktörlerden birisidir. Osmanlı yönetimi sırasında ve Düyunu Umumiye tarafından yürürlüğe sokulan 1881 tarihli “Zabıtai Saydiye Nizamnamesi”, Osmanlı balıkçılığını geliştirmekten çok Düyunu Umumiye idaresine Osmanlı borçları karşılığı olması için gösterilen, resmi miri tahsilatının düzenlenmesi işlevini görmüştür. Başka bir deyişle, yapılan işlem, ülke kaynağını verimli bir şekilde kullanmaktan öte ekonomik bağımlılıktan kaynaklanan bir zorunluluğu yerine getirmekten ibarettir. Bunun dışında, İstanbul bölgesine yönelik hazırlanan 19 Nisan 1288 tarihli “Dersaadet ve tevabii balıkhane nizamnamesi” de, günün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak ve kısmi bir yasal düzenlemedir. Bu yasal mirası devralan Cumhuriyet hükümeti, Düyunu Umumiye’nin istismar yönetiminin kaldırılmasından sonra balıkçılık idaresini Maliye Vekaleti’ne devretmiştir. Bu aşamanın ardından, 1881 tarihli Nizamname birkaç yeni kanun maddesiyle takviye edilmeye çalışılmış, 1931 yılında da, Maliye ve Ekonomi Bakanlıkları uzmanlarınca hazırlanan Su ve Kara Av Vergileri Umumi Talimatnamesi yürürlüğe sokulmuştur. Ayrıca, üreticilerden alınan %24 oranındaki resmi mirinin %12’ye indirilmesi sağlanarak vergi konusunda bir rahatlama getirilmek istenmiştir. Tüm bunlara karşın, maddeleri arasında çok süre önce elden çıkmış bulunan Trablus, Şam ve Aden gibi bölgelere ait kayıtlar barındıran yasal statünün tam anlamıyla değiştirilememesi ve üretimi çoğaltmak, balıkçılığı dönemin gereklerine göre teşkilatlandırmak, fiatlara istikrar kazandırmak ve iç ve dış ülkelere yapılacak sevkiyatı kolaylaştırmak gibi kapsamlı tedbirlerin alınmaması, balıkçılık hamlesinin gerçekleşmesini önlemiştir.¹

II. Sanayi Planı raporlarına yansıyan şu satırlar, kongreden kısa bir süre öncesinde de aynı problemlerin devam ettiğini ortaya koymakta ve bu durumun ne denli olumsuzluklara sebebiyet verdiğini belgelemektedir:

“Kanun cephesinden bugüne kadar devam eden vaziyet içinde Türk balıkçılığı, başka her türlü teşkilat ve yardımdan mahrum bir halde, piyasa şartlarının, istihsal ve istihlak münasebetlerinin büyük ve küçük değişimlerine intibaka çalışmıştır; ancak bu suretle ulusal ekonomi bakımından mevcudun muhafazası bile temin edilememiştir.

¹ İsmail Özkul, “Balıkçılığımızın geliştirilmesi davası”, Türk Ekonomisi, Sayı:41/42, Yıl:4, Kasım/Aralık 1946, s.300,302-303,305-306. Ulus, “Balıkçılık kongresi toplanıyor”, 14 Şontesrin 1936, s.1. Tan, “Ankarada yakında balıkçılık için bir kongre toplanıyor”, 17 2’nci Teşrin 1936, s.2. Balıkçı Kalender, “Balıkçılık”, Cumhuriyet, 29 Birincikanun 1936, s.7. Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s.332. Süleyman Arısoy, Türkiye Balıkçılığının Reorganizasyonu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964, s.126. Türkiye Balıkçılığı Hakkında Rapor, T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınlarından, 1968, s.26-27.

Filhakika Türk sahillerinin hemen her noktası bir zamanlar bir balıkçılık mıntakası olduğu halde, bugün ancak en rantabl olan yerlerde avcılık yapılmaktadır; göl ve nehir gibi suların da büyük bir kısmı bugün artık işlenmemekte bulunuyor. Netice olarak “Saydü Şikar Nizamnamesi”nin esas hedefi olan varidat mes’alesi de bugün artık Devlet hazinesine kayda değer bir miktar temin etmek şeklinden tamamiyle çıkmış bulunmaktadır.”²

Resmi organlarca da vurgulandığı gibi, balıkçılığın öncelikli sorunu sağlıklı bir yasal altyapının meydana getirilememesidir. Bu eksiklik, sadece bu işten geçimini temin edenlerin değil, bir an önce ekonomik kalkınmayı hedefleyen iktidarın da istemediği sonuçlara yol açmaktadır. Bu nedenle, kongrenin öncelikli gündem maddesinin ulusal ekonomik amaçlara uygun bir hukuki yapıyı kurmak olacağı açıktır.

Yasal süreçteki problemler teknik yetersizliklerle desteklenince, doğal olarak, sıkıntıların boyutu daha da derinleşmektedir. Bunun göstergesi, satış tekniğindeki aksaklıklar sebebiyle balık tüketiminin bir türlü olması gereken düzeye getirilememesidir. Örneğin, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası’nda çıkan istatistiki bir veriye göre, İstanbul’un yıllık balık tüketimi midye, istiridye ve istakoz gibi ürünler hariç yaklaşık altı milyon kilo civarındadır. Buna karşılık, ortalama yıllık et tüketimi ise on sekiz milyon düzeyindedir. Başka bir deyişle, İstanbul halkının balık sarfıyatı et tüketiminin ancak üçte biri oranındadır.³

II. Sanayi Planı’ndaki daha kapsamlı istatistiğe göre ise, ülkedeki yıllık balık tüketimi 300.000 kutu düzeyindedir. Bu rakam, 1920’li yılların sonlarına kıyasla konserve sarfıyatının neredeyse üçte bir oranında düştüğünü

² Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, s.332. Benzer bir saptama, yabancı bir uzman tarafından şu sözlerle dile getirilmekteydi: “Memleketin ekonomisi için bunların getirdikleri kazanç ile, Türkiye deniz ve göllerinin tabii zenginliklerinin büyüklüğü arasında, bugüne kadar hiçbir hakiki nisbet yoktur.” Bkz., R.Woltereck, Türkiye balıkçılık işlerinin istikbali ve Balta Limanında Devlet Balıkçılık Enstitüsü, Ankara: Köyöğretmeni basımevi, 1936, s.5.

³ T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, “İstanbulda balıkçılık ve İstanbulda ne kadar balık yeniliyor?”, No:1, C:52, İkincikanun 1936, s.21. Balıkçılar cemiyeti başkanı Ahmet Merder de, bu konudaki manzarayı şu sözleriyle aktarmaktadır: “Denizlerimizde hiçbir memleket denizlerinde bulunmayacak kadar bol balık vardır. Fakat ne yazık ki müşteri bulamadığımız için bunların mühim bir kısmını denize dökmek mecburiyetinde kalıyoruz. Bu yıl, gününü pek iyi hatırlayamıyorum, bir gün denize tam 500 bin çift palamut dökdük, ki bunun en aşağı kıymeti 5 bin liradır. Bunu haricinde hemen hemen haftada birkaç gün ve bazan her gün denize külliyetli miktarda balık döküyoruz.” Tan, 18 2’nci Teşrin 1936, s.2. Ayrıca bkz., Haber-Akşam Postası, “Balıkçılar, balıkları niçin denize döküyorlar?”, 18 İkinciteşrin 1936, s.1,4.

göstermektedir. Planda, yaşanan bu gerileme için: “Bu vaziyetin husulünde, bir taraftan iktisadi buhranın müessir olduğunu kabul etmek mümkün dahi olsa, her halde mevcut konserve sanayiinin esaslı noksanları ve kalite bozukluğu büyük bir amil olmak üzere kabul edilmek lazımdır” saptaması yapılmaktadır.⁴

Bunlara ek olarak, piyasada sık sık görülen ani fiyat değişiklikleri balıkçıları tutukları ürünleri hiç pahasına satmak ya da denize dökmek ikilemiyle karşı karşıya bıraktığından, zaman zaman avlanmama yolu tercih edilmektedir. Ayrıca, balıkhanelerin gerek bina, gerek tesisat itibariyle yaşadığı sorunlar, örneğin İstanbul gibi en önemli balık merkezinde dahi bu problemin halledilememesi satış alanında yaşanan zorlukları bir kat daha artırmaktadır.⁵

Bir bütün halinde sorunları bulunan balıkçılığa ilişkin çözüm arayışları içerisinde, yasal duruma göre nisbeten daha başarılı sayılabilecek olan bazı eğitim ve teşkilatlanma çalışmalarına rastlamaktayız. Bu bağlamda, 1928 yılında, otuz bin kadar balıkçı ailesinin yaşadığı Erdek, Marmara, Bandırma ile Edremit ve Ayvalık gibi önemli balıkçılık merkezlerinden ayrılan Rumların yerlerini doldurmak ve savaşların sonucunda kimsesiz kalan çocukları balıkçılık gereklerine göre yetiştirerek onları bir iş sahibi yapmak amacıyla Marmara adasında muhasebei hususiye ile belediyenin yardım ve himayesi altında bir balıkçılık okulu açılıyordu. Bunun dışında, ülkenin çeşitli bölgelerinde meslek okulları açma gayreti içinde bulunan Milli Maarif Vekaleti de, Balıkesir Vilayeti'nin kurmuş olduğu balıkçılık meslek okulunu ele alarak, okulun denizcilik, balıkçılık, konservecilik, tuzlayıcılık ve kayıkçılık gibi kısımları içeren ders ve çalışma programlarını hazırlıyor ve okul müdürünü yetiştirmesi amacıyla Almanya'ya eğitime gönderiyordu. Balıkçılık okulu, 1930 yılına kadar faaliyetini devam ettirdikten sonra eğitim planlaması İktisat Vekaleti'nin sorumluluğuna devrediliyordu.⁶

⁴ Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, s.336. Yine planda yer verilen: “Bugün bilhassa ihracat malı olan balık nevelerimizin gerek istihsali ve gerek balıkhanelerde satışı, ulusal ekonomi şartlarına kat'iyen uymaz bir hal almıştır.” cümlesi, üretim ve satış sorunun boyutlarını netleştiriyordu. Bkz., s.352.

⁵ Aynı Eser, s.352-353. Yeterli teknik donanımın bulunmaması, dalyan ve göl işletmelerinin de verimliliğini düşürmektedir. Bkz., s.350. Kongre öncesinde gazetelere yansıyan kimi haberlerde de, balıkçıların iki gün balık tutmayarak grev yaptıkları iddiaları gündeme gelmiş, hatta bu uygulamanın fiyatların düşüklüğünden kaynaklandığı ileri sürülmüşse de, balıkçıların cemiyeti bunları yalanlamış ve balık tutulmamasını balık ağlarını tamir etmek gibi sebeplere bağlamıştır. Bkz., A.O., “Balıkçılar iki gün niçin balık tutmadılar?”, 6 Teşrinisani 1936, s.6. Kurun, “Balıkçılar grev mi yaptılar?”, 6 2'nci Teşrin 1936, s.7. Haber-Akşam Postası, “İstanbul balıkçıları boykot mu yaptılar?”, 5 İkinciteşrin 1936, s.6.

⁶ İsmail Özkul, a.g.m., s.300. Süleyman Arısoy, a.g.e., s.122.

Başlangıç niteliğinde sayılabilecek bu gelişmeleri takiben, 1930 yılında, ülkedeki tüm ürünlerin teşkilatlandırılması ve sanayileştirilmesi yönündeki kararlar kapsamında balıkçılık konusu da değerlendirmeye alındı ve balıkçılık teşkilatını kurmak üzere Estonya hükümetinin Ankara Başkonsolosu Mr. Veberman, üç yıllığına Ekonomi Bakanlığı Balıkçılık Müşavirliği görevine getirildi.⁷ Ayrıca, İstanbul'da bir Balıkçılık Enstitüsü teşkil edilerek bu kurumun Ekonomi Bakanlığı bünyesinde ihdas edilecek Su Mahsulleri ve Avcılığı Şubesi Müdürlüğü'ne bağlanmasına ve Marmara adasındaki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı balıkçılık okulunun da bu enstitüye bağlı şekilde faaliyetine karar verildi. Su Mahsulleri ve Avcılık Şubesi Müdürlüğü'nün görevleri, ülke denizlerindeki balık ile diğer kaynakların yerlerini ve en uygun avlanma koşullarını belirlemek, balık çeşitlerinin azalmasını önleyecek tedbirler almak, tutulan balıkların satış noktalarına kadar bozulmadan götürülmelerini ve bunların taze şekilde sarf edilmelerini sağlamak, balık konserveciliğinin gelişim çarelerini araştırmak, deniz ürünleri ile ilgili çalışmalar yapan resmi ve özel kuruluşların bu yöndeki çalışmalarını ilgilendirmek, balıkçı cemiyetleri ve kooperatiflerine yönelik etüdler hazırlamak ve enstitünün eğitim programlarını ve müze ve akvaryum işlerini düzenlemek şeklinde saptanmıştır.⁸

Balatalımanı'nda kurulmasına karar verilen Balıkçılık Enstitüsü de, sektörle ilişkili bilimsel temellerin meydana getirilmesi ve balıkçılara pratik bilgilerin aktarılması gibi görevlerle yükümlü tutulmuştu. Enstitünün yurt içinden temin edilemeyen teknik malzemeleri Almanya ve İngiltere'den ithal edilirken, yine enstitü için İngiltere'den uluslararası şöhreti bulunan balıkçılık uzmanı Dr.Simpson İstanbul'a getirilmişti. Dr.Simpson'un sağlık nedenleriyle Ağustos 1934'te istifa etmesini takiben, ikisi Almanya'dan, biri de Avusturya'dan olmak üzere üç uzman istihdam edilmeye başlanmıştı . O tarihe kadar öğrenci yetiştirme işlevini yapamayan enstitü, bir süre sonra tüm varlığı Yüksek Denizcilik Okulu'na devredilerek kapanmıştır.⁹

⁷ İsmail Özkul, a.g.m., s.301. Mehmet Ali Nasfet, "Balıkçılığımızın inkişafı nasıl olmalıdır?", T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No: 8, C.47, Ağustos 1930, s.470. Mehmet Ali Bey, yazısında, Mr. Veberman'ın Ankara Türk Ocağı'nda balıkçılığın önemi hakkında bir konferans verdiğini ve bu alanda görev almak için kendisinin müracaatta bulunduğunu aktarmaktadır.

⁸ Aynı Eser, s.300-301. İsmail Özkul, yaptığı değerlendirmede, balıkçılık okulunun enstitü bünyesine alındığı sırada Maliye Bakanlığı emrinde bulunan balıkhanelerin de toplu şekilde Ekonomi Bakanlığı içerisine alınması gerektiğini belirtmekte ve bu işin sürüncemede bırakılmasının balık sektörünün gelişimini engellediğini ifade etmektedir.

⁹ Aynı Eser, s.301. R.Woltereck, a.g.e., s.4-5. Ekonomi Bakanlığının Parti ekonomik programına göre yaptığı işler hakkında rapor, Ankara: T.C.Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı Seri 2, Sayı:1, 1935, s.95. Süleyman Arısoy, a.g.e., s.122.

Görüldüğü gibi, 1920'lerin ve 1930'ların gelişimi birtakım teşkilatlanma ve eğitim çalışmaları dışında süreklilikten ve kalıcı çözümlerden uzaktır. Nitekim, bu tablodan rahatsızlık duyan balıkçılık sermayesi de zaman zaman hem sıkıntılarını, hem de beklentilerini dile getirmiştir. Bu çerçevede, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası balıkçılık komisyonu üyelerinden Mehmet Ali Nasfet tarafından 1930 ve 1931'de kaleme alınan yazılardaki çözüm önerileri, sorunlara yönelik tabloyu da gözönüne sermektedir. Mr. Veberman'ın yönetici olarak atandığı balıkçılık müşavirliğinin kurulmasını olumlu bir adım olarak değerlendirmekle beraber, Mehmet Ali Bey'e göre, öncelikli yapılması gerekenler tüm idari işlerde olduğu gibi balıkçılık için de resmi bir yönetim mercii meydana getirmek, yapılacak işlerin çerçevesini bir program dahilinde saptamak ve tüm su ürünlerimizin kapsamlı bir incelemesini yapmaktır. Bu bütünün içinde, buz imalathanelerinin kurulması ve teknik yeniliklerin yapılması da öncelikli konular olarak yer almaktadır.¹⁰

Özel sermaye, balıkçılık konusundaki taleplerini yine İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından hazırlanan raporlarla da net olarak tek parti yönetimine iletmiştir. Bu bağlamda, 1928 ve 1930 yıllarında iki kapsamlı rapor hazırlanmış ve son rapor İktisat Vekaleti'ne de sunulmuştur. Yirmi altı maddeden meydana gelen ikinci raporun acilen yerine getirilmesi gereken başlıkları, balıkhanelerin ıslah edilmesi, balık nakliyatının sağlıklı şekilde yapılabilmesi için kara ve deniz araçlarında gereken tedbirlerin alınması ve soğuk hava tesisatının oluşturulması, balık konserveciliğinin himaye edilmesi, gerekli vergi kolaylıklarının sağlanması ve Türk balıkçılığının en önemli problemlerinden birisi olan kredi konusunun bir kredi kurumu aracılığıyla çözümlenmesi şeklinde sıralanmıştır.¹¹

Genel görünüm adına çok da umut verici olmayan bu manzaranın değişmesi yönündeki eylemler, özellikle devletçilik ilkesinin kabul edilmesinin ardından daha etkin hale gelecektir. Bütüncül bir ekonomik kalkınma isteğinin en yoğun şekilde hayata geçirilmesine gayret edilen 1930'lu yıllarda, balıkçılık piyasası da bu bütünün bir parçası olarak ele alınacaktır. Bu ağırlığın iki önemli göstergesi, kongre gündemini de belirleyecek olan Su Mahsulleri Kanunu

¹⁰ Mehmet Ali Nasfet, "Balıkçılığımızın inkişafı nasıl olmalıdır?", T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No:8, C.47, Ağustos 1930, s.470. No:2, C:48, Şubat 1931, s.54-59.

¹¹ 1931 Oda Kongresi Kararları, "Balıkçılığımızın İnkişafı Tedbirleri", İstanbul: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatından, 1931, s. 1-4. Yirmi altı maddenin tamamı için bkz., s.4-7. Ayrıca bkz., Kurun, "Balıkçılar Yeni kanunun biran evvel çıkmasını bekliyorlar", 18 2'nci Teşrin 1936, s.4.

projesi ile II. Sanayi Planı içerisindeki balıkçılığa ait bölümlerdir. Bu iki belge, yönetimin balıkçılık projeksiyonunu sergilemesi adına da dikkate değerdir.

Su Mahsulleri Projesi ve II.Sanayi Planı Raporları'nda Balıkçılık

1931 yılında kabul edilen devletçilik ilkesiyle birlikte, devletin aktif şekilde ekonomik yaşama katılımına ve ekonomik çözüm arayışlarının hızlanmasına tanık olmaktadır. CHP'nin 1931 yılındaki kurultayında:

“Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde memleketi memuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde –bilhassa iktisadi sahada- Devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.”¹² şeklinde açıklanan devletçilik ilkesi gereğince, yetersiz piyasa koşullarının olanak tanımadığı balıkçılık hamlesi devletin himayesinde yapılmaya çalışılacaktır.

Partinin 1931 programında: “Balıkçılığa ve süngerciliğe ehemmiyet vereceğiz.”¹³ maddesiyle konuya dair genel bir değinmede bulunulurken, dört yıl sonraki programda, aynı ifadenin tekrarlanmasına ek olarak balıkçılık endüstrisinin gelişimi için hem üreticilerin, hem de halkın menfaatlerine uygun olmayan balık hanelerin düzeltilmesi gerektiği vurgulanmış ve konservecilğin teşvik edileceği belirtilmiştir.¹⁴

Bu anlayış altında hız verilen çalışmalara göz atarsak; 1933 yılına kadar olan zaman zarfında, ülke denizciliğinin kalkınma şartlarını tespit amacıyla çeşitli uzmanlar tarafından Bakanlığa da sunulan araştırmalar yapılmış, 1934 yılında da Almanya'dan balıkçı biyolog Dr. O.Lissner, hidrograf Dr. H.Müller ve konserve teknolojü W.Bush adında üç uzman davet edilmiştir. Uzmanların çeşitli sahil, göl ve nehirlerde yapmış oldukları çalışmalar neticesinde, su ürünlerinden gerektiğince yararlanılabilmesi için tüm balıkçılık işlerinin tek elden idaresine ve bu teşkilatlanma süreci için de bir kanun projesine ihtiyaç olduğuna karar verilmiştir. Kanun projesi, Su Mahsulleri ve Avcılığı Müdürlüğü ile Teşkilatlandırma Müdürlüğü'nün ortak çalışmalarıyla hazırlanmıştır. Hayata geçirilmek istenen projeye göre:

“...Türkiye balıkçıları için bir balıkçılık bankası kurulacak, Devlete ait dalyanlar, göller ve saire banka emrine verilecek, balıkçılığımızın asrın

¹² CHF 1931 Nizamnamesi ve Programı, Ankara:1931, s.31.

¹³ Aynı Eser, s.34.

¹⁴ CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, Ankara: 1935, s.80.

icablarına göre ihtiyacı olan malzeme bir elden temin ve idare edilecek, balıkçılığın sair idari işlerini banka ele alacaktır. Aynı zamanda balıkçılık sanayii etraflı bir tetkike tabi tutularak bütün sahillerimizde yapılacak tesisler bir planda tesbit edilerek bu tesislerin yapılması sağlanacaktı. Tesislere ait bu son kısım (ikinci beş yıllık plan)da da yer almıştı.”¹⁵

Balıkçılık ve süngercilik olmak üzere iki ana başlık çerçevesinde hazırlanan projenin balıkçılık başlığı altında, balıkçılık ve avlama hakkı, sabit av yerleri, himaye hükümleri, muafiyetler, idari ve iktisadi teşkilat, balık sanayii ve balıkçı tayfaları adıyla yedi bölüm yer almaktadır.¹⁶ Kanun projesi, net bir balıkçılık tanımı getirerek yabancıların yalnızca amatör balıkçılık yapabileceklerini kabul etmekte ve balıkçılara yıllık olarak verilecek tezkereler aracılığıyla kazanç vergisi ve çeşitli resimlerden muaf tutulabilmeleri olanağını sağlamaktadır.¹⁷

Su Mahsulleri Projesi, sermaye ve idaredeki düzensizlik gibi iki öncelikli probleme çözüm getirmeye çalışmaktadır. Bu yasal prosedörün tamamlayıcısı olarak da yatırımlar zinciri öngörülmektedir ki, bu süreç II.Sanayi Planı içerisinde ifadesini bulmuştur. 20-24.01.1936 tarihleri arasında Ankara’da toplanan Sanayi Kongresi’ndeki uzmanların verdikleri raporların değerlendirilmesi ışığında İktisat Vekaleti tarafından meydana getirilen İkinci Sanayi Planı, yüzü aşkın fabrika kurulmasını öngören kapsamlı bir tasarıdır. Dokuz bölüme sahip planın son kısmı su ürünlerinin de dahil olduğu denizcilik sanayiine ayrılmıştır.¹⁸ Projenin denizcilik kısmında yer verilen: “...taze ve konserve balık sanayi ve ticareti, balıkyağı, balık unu fabrikaları, balıkhaneler, balık için soğuk hava depoları inşası, soğuk hava vapur ve vagonları tedariki, deniz dalyanlarımızın ve göllerimizin işletilmesi tetkik ve teklif edilmiştir.”¹⁹ sözleri, su ürünleri konusunda yapılmak istenenleri belirlemektedir.

¹⁵ İsmail Özkul, a.g.m., s.301.

¹⁶ Ulus, “Balıkçılık kongresi toplanıyor”, 14 Şontesrin 1936, s.2. Mekki Said, “Balıkçılık Kongresi bugün Ankarada açılıyor”, Cumhuriyet, 1 Birincikanun 1936, s.9. Tan, “Ankarada yakında balıkçılık için bir kongre toplanıyor”, 17 2’nci Teşrin 1936, s.2. Kurulacak balıkçılık bankasıyla paralel şekilde, balıkhaneler ile balıkçılığa dair satış, üretim ve kredi kooperatiflerinin teşkili de gündeme getirilmektedir. Bkz., Kurun, “Balıkçılık kongresi”, 17 2’nci Teşrin 1936, s.2.

¹⁷ Akşam, “Balıkçılar kongresi bugün İktisat vekilinin nutku ile açılacak”, 1 Kanunuevvel 1936, s.1,4.

¹⁸ Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, s.1,5.

¹⁹ Aynı Eser, s.7.

Ayrıntılı açıklamaların yapıldığı denizcilik bölümünde ise, balıkçılık piyasasının rasyonel bir yöntemle işleyebilmesinin ancak birbirini sistematik bir şekilde tamamlayan tedbirlerin aynı zamanda işlerlik kazanmasıyla mümkün olacağını altı çizilmekteydi. Bu anlayış doğrultusunda, tüm su ürünlerinin üretim, satış ve tüketim şartlarını ulusal ekonomi bazında düzenleyecek çeşitli kurumların hayata geçirilmesini ve bu kuruluşların sağlıklı işleyişini gerçekleştirecek bir Balıkçılık Bankası kurulması öngörülmekteydi. Banka, su ürünlerinin üretim, satış, dağıtım ve tüketimi konularında düzenlemelerde bulunacak, belirlenen hedeflere ulaşmayı sağlayacak teşebbüsler kuracak ya da ortaklıklar yapacak ve gereken durumlarda finansman görevini yerine getirecekti. Sermayesi on milyon lira olarak saptanan ve özünde bir devlet işletmesi olan Balıkçılık Bankası'nın bünyesi, Etibank kıstas alınarak oluşturulacaktı.²⁰

Bunun dışında, balık piyasasını düzenlemek ve balık ve konserve tüketim payını iç ve dış piyasalarda çoğaltmak amacıyla da birtakım yatırımlar öngörülmekteydi. Buna göre, İstanbul'da bir konserve ve balık unu fabrikası ile bir soğuk hava ve buz tesisatı kurulacak, Trabzon'da balık yağı ve unu yatırımları gerçekleştirilecek, Sakarya, Kızıl ve Yeşilirmak bölgelerinde havyar sanayii teşkil edilecekti. Ayrıca, verimleri giderek düşen Dalyan ve Göl İşletmeleri için yeni teknik düzenlemeler yapılacak, satış işlerinin daha modern yürütülebilmesi için İstanbul, İzmir, Trabzon ve Samsun'da yeni balıkthane binaları meydana getirilecek, Anadolu'da taze balık satışını yükseltmek amacıyla Ankara'da bir balık hali oluşturulacak ve araştırmalar yapmak üzere Balık Bankası emrinde görev yapacak bir balık laboratuvarı inşa edilecekti. Tüm bu yatırımların maliyeti olarak belirlenen miktar 2.450.000 liraydı.²¹

Su Mahsulleri Projesi ve II.Sanayi Planı, devlet desteğiyle balıkçılığın istenen düzeye gelebileceğinin işaretleridir. Su Mahsulleri Kanunu, hem yıllardır süregelen yasal boşluğa ve karışıklığa son verecek, hem de teşvik edeceği kooperatifçilik sistemiyle teşkilatlanmanın önünü açacaktır. Sanayi Planı ile işlerlik kazanacak yatırımlar ise, balıkçılık piyasasının canlanması sonucunu verecektir. Böylelikle de, sermaye, modern tesis ve satış gibi özel sermayenin büyümesini ve balık tüketiminin çoğalmasını engelleyen etkenler ortadan kaldırılacaktır.

²⁰ Aynı Eser, s.333-336. Tan, "Ankarada yakında balıkçılık için bir kongre toplanıyor", 17 2'nci Teşrin 1936, s.2. Mekki Said, "Balıkçılık Kongresi bugün Ankarada açılıyor", Cumhuriyet, 1 Birincikanun 1936, s.9.

²¹ Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, s.336-356.

Balıkçılık Kongresi'nin Faaliyetleri ve Sonuçları

1 İlkkanun 1936'da toplanan Balıkçılık Kongresi, bu sektöre ilişkin yönetim kademesindeki çalışmaların en üst seviyesi olarak tanımlanabilir. Hazırlık süreci, gerek bürokrasinin, gerekse balıkçılık kesiminin kongreden beklentilerinin hayli yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, İktisat Vekaleti, kongre öncesinde İstanbul'a bir heyet göndererek Balıkçılar Cemiyeti'nin fikirlerini almış ve gelecekte alınacak tedbirlerde İstanbul balıkçılığının öncelikle dikkate alınması yönünde karar birliğine varılmıştır.²² Cumhurbaşkanı Atatürk de, kongrenin toplanmasından bir ay önce yaptığı TBMM'yi açış konuşmasındaki: "Deniz ve deniz ticaret ve endüstrisi önemli bir mevzumuzdur."²³ sözleriyle konuya dikkat çekmiştir.

İktisat Vekaleti'nin öncülüğünde yapılması planlanan kongrenin amacı:

"...bir zamanlar deniz kıyısı kasaba ve şehirlerimiz halkının geniş mikyasta geçinme vasıtası olan ve her yıl dış piyasalardan memleketimize milyonlar getiren türk balıkçılığını bugünkü ölü vaziyetinden kurtarmak için vekalet tarafından düşünülen tedbirler üzerinde müzakerelerde bulun[mak] ve kararlar ver[mek]..."²⁴ olarak açıklanırken, kongreye, çeşitli bölgelerden balıkçılar, balıkçı cemiyetlerinin yetkilileri, uzmanlar, balık işleriyle ilgili milletvekilleri ve İktisat Vekaleti'nde bu konu üzerinde çalışan dairelerin müdür ve şeflerinin katılması öngörülmüştür.²⁵

Hazırlık aşamaları kapsamında, İstanbul balıkçılar cemiyeti, kongreden taleplerini belirlemek üzere bir toplantı yapmaya karar vermiş ve cemiyet başkanı:

"İktisat vekaletinin, balıkçılık kongresini içtima çağırması hepimizi çok sevindirdi. Memleketimizin başlıca servetlerinden biri olmaya layık olan balık mevzuu etrafında çok yeni ve esaslı kararlar verileceğine ümidimiz var. Vekaletin buna el koyması bu işin de diğer işler gibi kısa bir zamanda muvaffakiyetli neticeler vereceğine işaretir"²⁶ diyerek balıkçılık kesiminin memnuniyetini dile getirmiştir.

²² Akşam, "Balıkçılık", 28 Taşrinisani 1936, s.3.

²³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C:I, T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1938), 4.b., Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, s.407.

²⁴ Ulus, "Balıkçılık kongresi toplanıyor", 14 Sontesrin 1936, s.1. "Balıkçılık kongresi", 1 Birincikanun 1936, s.1-2.

²⁵ Ulus, "Balıkçılık kongresi toplanıyor", 14 Sontesrin 1936, s.2. Kurun, "Balıkçılık kongresi", 17 2'nci Teşrin 1936, s.2.

²⁶ Kurun, "Balıkçılar Yeni kanunun biran evvel çıkmasını bekliyorlar", 18 2'nci Teşrin 1936, s.4.

Çeşitli toplantı ve görüşmelerden sonra belirlenen balıkçıların ortak talepleri, teknik teçhizatın artırılması, sadece ihracat olanaklarının geliştirilmesini değil ülke içindeki balık tüketiminin de yükselmesini sağlayacak önlemlerin alınması, kredi imkanlarının çoğaltılması ve konserveciliğin desteklenmesi noktalarında odaklanmaktadır.²⁷ Dolayısıyla, Osmanlı döneminden bu yana devam eden sıkıntılar bir bütün halinde kongre gündemine taşınmaktadır.

Resmi ve özel kesimlerin çalışmaları neticesinde, Balıkçılık Kongresi'ne katılacaklar da şu şekilde netleştirilmiştir:

“Kongreye İstanbul balıkçılarından cemiyet reisi Ahmet Mümtazla, idare heyetinden Yusuf Sabih ve Mehmet iştirak edeceklerdir.

İstanbul balıkçıları cemiyetinden dört, İzmirden iki, Trabzon, Çanakkale ve Bandırma balıkçıları cemiyetlerinden de birer murahhas çağırıldı. Kongreye Kütahya mebusu Mehmet Somer, İstanbul mebusu Hamdi Denizmen, İzmir mebusu Osmanzade Hamdi, Cevlet Kerim İncedayı (Sinop) ve Konya mebusu ressam Şevket Dağ, Trabzon mebusu Daniş Eyüp de murahhas olarak iştirak edeceklerdir.

Davet edilen murahhaslar arasında balık konserve fabrikası sahiplerinden Murat, Hasan Tahsin, Alaettin, Süngercilik şirketi müdürü Hamdi, balık mütehassıslarından eski balıkthane müdürü Karakin, balıkçı ve dalyancı aynı zamanda fahri müşavir Ali Nansever de vardır. Meclisin iktisat encümeni azasiyle, diğer birçok saygınlık ve balıkçılarla alakadar zevat da kongreye iştirak edeceklerdir.”²⁸

Çalışmaların bitmesini takiben, Balıkçılık Kongresi 1 İlkanun 1936'da İktisat Vekili Celal Bayar'ın bir nutkuyla açılmıştır. Açılış töreninde, diğer katılımcıların yanı sıra milletvekilleri, Milli Müdafaa, Maliye, Gümrük ve İnhisarlar, Ziraat, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletleri ve İş, Ziraat ve Sümerbank yetkilileri ile İktisat Vekaleti'nin ilgili daire başkanları da yer

²⁷ Kurun, “Balıkçılar Yeni kanunun biran evvel çıkmasını bekliyorlar”, 18 2'nci Teşrin 1936, s.4. A.O., “Fazla tutulan balık ve palamutları ne yapmalı?”, 16 Teşrinisani 1936, s.6. Haber-Akşam Postası, “Balıkçılar, balıkları niçin denize döküyorlar?”, 18 İkinciteşrin 1936, s.1,4. Akşam, “Balıkçılar kongresine hazırlık”, 19 Teşrinisani 1936, s.5. Tan, “Balıkçılık Kongresine Hazırlık”, 1 1'ncikanun 1936, s.5.

²⁸ Haber-Akşam Postası, “Balıkçılık kongresi”, 30 İkinciteşrin 1936, s.3. Kurun, “Balıkçılar kongresi”, 28 2'nci Teşrin 1936, s.3. Cumhuriyet, “Balıkçılık kongresi hazırlıkları”, 30 İkinciteşrin 1936, s.8. Akşam, “Balıkçılar kongresi”, 30 Teşrinisani 1936, s.5.

almıştır.²⁹ Radyodan verilerek halka da aktarılan³⁰ açılış konuşmasında, ülkenin su ürünleri kapasitesini belli başlı mili gelir kaynaklarından birisi olarak gördüklerini vurgulayan Celal Bey, dinamitle balık avcılığının engellenmesini önemli bir mesele olarak ortaya koymuş ve:³¹

”Balıkçılığı dahili ve harici ticaret bakımından ele almalıyız. Memleket dahilinde taze ve konserve balık sarfiyatını artırmak için mümkün olan her şeyi yapmak mecburiyetindeyiz ve yapacağız. Hariç satış meselesine gelince, kuvvetimizin mühim bir kısmını da bu istikamete sevk etmek lazım gelecektir.”³² cümleleriyle somut politikalara yönelik tabloyu çizmiştir.

İktisat Vekili, balıkçılığa ait kanunların yarım asır öncesinden kalan eski ve zamanın ihtiyaçlarını karşılayamayan bir mahiyette olduğunu söylüyor ve: “Yeni bir kanun projesini Büyük Millet Meclisine takdim etmek suretile bugünkü ihtiyaçları karşılamak istiyoruz. Bilhassa bu mesele üzerinde kongre azalarının nazarı dikkatini celbetmek isterim. Böyle bir kanun, daimi olarak elimizde kalacaktır.”³³ diyerek kanun projesine verilen önemin altını çiziyordu Bunun dışında, hükümetin, balıkçılığın lehine olacak tüm konularda çok hassas olduğu dile getiriliyor ve katılımcıların rahatça taleplerini iletmeleri çağrısı yapılarak kongredeki ortak aklın mutlaka dikkate alınacağı mesajı veriliyordu:

“Biz kongreleri, tezahürat için, sadece birbirimize karşı mütalealarımızı söylemek için toplamıyoruz Maddi netice alabilmek için topluyoruz.

Balıkçılar burada büyük dileklerini söylemezse, “Hükümetin aldığı tedbirlerden biz istifade edemiyoruz.” Dedikleri zaman, bunun mesuliyeti kendilerine ait olduğunu bilmelidirler. Kendilerine açık bir surette menfaatlerinin istilzam ettiği hususları söylemeleri fırsatını veriyoruz. Verdikleri kararın Hükümetçe ve Büyük Millet Meclisince müzaheretle mazhar olacağından şüphe etmemelidirler.

²⁹ Ayın Tarihi, Sayı:37, 1-31 İlkkanun 1936, s.1. Açılışa ilişkin haberler için bkz., Cumhuriyet, “Balıkçılık Kongresi bugün Ankarada açılıyor”, 1 Birincikanun 1936, s.1,9. Haber-Akşam Postası, “Balıkçılık Kongresi”, 1 Birincikanun 1936, s.6. Ulus, “Balıkçılık kongresi B.Celal Bayarın bir nutkiyle dün açıldı”, 2 Birincikanun 1936, s.1,4. Akşam, “Balıkçılar kongresi”, 2 Kanunuevvel 1936, s.2.

³⁰ Ayın Tarihi, Sayı:36, 1-30 Sontesrin 1936, s.15.

³¹ Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1921-1938, Ekonomik Konulara Dair, Özel Şahingiray, (Der.), Ankara:Doğuş Ltd. Ortaklığı Matbaası, 1955, s.171-172.

³² Aynı Eser, s.172.

³³ Aynı Eser, s.174.

Milli menfaatlerimiz icaplarına uygun kararlara varırsak birnetice eser, sizin olacaktır. Kongre kararlarının tatbikine çalışacağız, buna emin olunuz.”³⁴

Balıkçılık Kongresi’nde sağlanan katılım düzeyi, sorunların sağlıklı şekilde tartışılmasına ve kalıcı çözümlere ulaşılmasına uygun bir mahiyettedir. Öte yandan, yönetim, İktisat Vekili aracılığıyla tüm sorunların farkında olduğunun mesajını vermekte ve çözüme dönük somut politikaların üretilbileceğini dile getirmektedir. Yine konuşmada vurgulandığı gibi, kongre üyeleri kendi sorunlarının ve çözüm arayışlarının bir parçası olacaklardır. Diğer bir deyişle, bu kongrenin, balıkçılık problemlerine bürokrasinin ve bizzat balıkçıların ortak iradeleriyle çözüm üretecekleri ve böylelikle önemli bir misyonu yerine getirecekleri bir zemin olacağına işaret edilmektedir.

Bayar’ın konuşmasını takiben kongre başkanlıkları ve encümenler seçilmiştir. Başkanlıklara Kırklareli milletvekili ve iktisat encümeni başkanı B.Şakir Kesebir, İzmir milletvekili ziraat encümeni başkanı B.Rahmi Köken ve balıkçılardan B.Ali Tansever getirilmiştir. Encümenler için yapılan seçimlerde de, tetkik encümeni, Kütahya milletvekili B.Mehmed Somer ve balıkçı B.Hamdi Butun’u başkanlıklara ve vekalet memurlarından B.İsmail Hakkı’yı raportörlüğe; teşkilat encümeni de, İzmir milletvekili B.Hamdi Aksoy ve süngercilik şirketi direktörü B.Hamdi Başar’ı başkanlıklara ve vekalet memurlarından B.Zeki Zeybekoğlu’nu raportörlüğe atamıştır.³⁵

Kongre, bir haftalık sürecin sonucunda faaliyetlerini tamamladı.³⁶ İzmir milletvekili Rahmi Bey’in başkanlığında yürütülen son toplantıda:

“Önce raporlar okundu ve üzerinde müzakere ve münakaşalar yapıldı. Encümenler su mahsulleri kanunu projesinin esas itibariyle maksadı temin edecek şekilde hazırlanmış olduğunu raporlarında bilhassa kaydediyorlardı.

Müzakere ve münakaşalardan sonra reye konan proje kabul edildi. Balıkçı murahhaslar bu münasebetle balıkçılığın istikbali için çok ehemiyetli ve faydalı neticeler verecek olan kanun projesinden ve balıkçılığa karşı gösterdiği alakadan dolayı hükumete minnetdarlıklarını bildirmişlerdir.”³⁷

³⁴ Aynı Eser, s.174.

³⁵ Ulus, “Balıkçılık Kongresi B.Celal Bayarın bir nutkiyle dün açıldı”, 2 Birincikanun 1936, s.4.

³⁶ Ulus, “Balıkçılık kongresi çalışmaları”, 4 Birincikanun 1936, s.2. “Balıkçılar kongresi”, 5 Birincikanun 1936, s.2. Haber-Akşam Postası, “Balıkçılık kongresi”, 2 Birincikanun 1936, s.3. “Küçük Haberler:İçeride”, 4 Birincikanun 1936, s.2. Tan, “Balıkçılık Kongresinde Münakaşalar”, 4 Birincikanun 1936, s.3.

³⁷ Ulus, “Balıkçılık Kongresi Bitti”, 8 Birincikanun 1936, s.4. Ayın Tarihi, Sayı:37, 1-31 İlkanun 1936, s.5.

Balıkçılık Kongresi'nin kapanışında verdiği söylevinde İktisat Vekili, başarılı çalışmalarından dolayı tebriklerini iletiyor ve bir kez daha kararların hızlı bir şekilde dikkate alınacağını söylüyordu.³⁸

Kongre devam ederken ve tamamlandıktan sonra basında çıkan yorumlar, Balıkçılık Kongresi'nin Türkiye ekonomisine ve balıkçılık sektörüne sağlayacağı faydaları öne çıkarmaktaydı. Örneğin, Necibali Küçüka, kongreyi değerlendirdiği yazısında, komşu ülkelerin aksine Türkiye'deki balık kaynaklarının hem nicelik, hem de nitelik açısından zengin durumda olduğunu kaydetmekte³⁹ ve:

“Bu kıymetli kaynaktan istifade edebilmek için konuşulan şeyler arasında bir balıkçılar bankası kurulması ve balık istihsal ve satış kooperatifleri teşkili gibi noktalar bütün davanın en ruhlu cihetleridir. Kongre, meselenin en can alıcı noktaları üzerinde durmuş ve müsbet kararlara varmıştır.”⁴⁰ sözleriyle faaliyetleri olumlamaktadır.

Balıkçı Kalender imzalı bir yazıda da, su mahsulleri kanun tasarısının ne denli faydalı hükümlere sahip olduğu maddeler halinde açıklanıyor, bu konuda balıkçıların İktisat Vekaleti'ne duydukları memnuniyet dile getiriliyor ve tasarının bir an önce yasalaşması konusundaki beklenti aktarılıyordu.⁴¹

Kongrenin iktidar üzerindeki yansımalarının ilk örneğini, Atatürk tarafından 1 Kasım 1937'de yapılan TBMM'yi açış konuşmasındaki şu sözlerde bulmaktayız:

³⁸ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1921-1938, Ekonomik Konulara Dair, s.175.

³⁹ Necibali Küçüka, “Balıkçılık”, Ulus, 9 Birincikanun 1936, s.1,4.

⁴⁰ A.g.m., s.4. Yazar, özellikle kooperatifleşme konusunun üzerinde durarak, toplumsal düzeni kapitalist ve sosyalist unsurların zararlarından koruyacak kooperatifleşme zihniyetinin balıkçılık sektörü için de düşünülmesini çok önemli ve olumlu bir adım olarak vurgulamaktadır.

⁴¹ Balıkçı Kalender, “Balıkçılık”, Cumhuriyet, 29 Birinci kanun 1936, s.7. Benzer yöndeki değerlendirmeler için bkz., Cumhuriyet, “İhya olunacak endüstri balıkçılık”, 6 Birincikanun 1936, s.3. Akşamcı, “Balıkçılık kongresi”, 3 Kanunuevvel 1936, s.3. Kongrede alınan kararlar Cumhuriyet gazetesinde şöyle özetleniyordu: “Kongrede mühim kararlar ittihaz edilmiştir. Bu meyanda balıkçılara nakliyat tezkerelerinin meccanen verilmesi, dalyan yerleri voli sahipleri tarafından işletilemediği taktirde buralara herkesin girerek avlanabilmesi ve memleketimizdeki bütün dalyan, nehir ve göllerin yeni deniz bankasına bağlanması takarrür etmiştir.... Balıkçılar arasında çıkacak ihtilaflar Balıkhanede kurulacak inzibat meclislerinde hallonulacaktır. Balık rüsümü kalkacak, yerine yüzde beş Balıkthane masrafı konulacaktır. Bu meyanda bomba ile balık avlamak menedilecektir.” Bkz., Cumhuriyet, “Balıkçılık kongresinde verilen kararlar”, 10 Birincikanun 1936, s.5.

“Şu günlerde, yüksek Meclis’e su mahsulleri ve Deniz Bank hakkında bir layiha gelecektir. Mevzuunun, yüksek alakanızı çekeceğinden şüphe etmiyorum.

Arkadaşlar!

En güzel coğrafi vaziyette ve üç tarafı denizle çevrili olan Türkiye; endüstrisi, ticareti ve sporu ile, en ileri denizci millet yetiştirmek kabiliyetindedir. Bu kabiliyetten istifadeyi bilmeliyiz; denizciliği, Türkün büyük milli ülküsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda başarmalıyız.”⁴²

Benzer bir değerlendirme, 8 Kasım 1937 tarihli ilk Celal Bayar hükümetinin programında da karşımıza çıkmaktadır. Programda, Atatürk’ün 1937 yılındaki TBMM’yi açış konuşmasına atıfla denizcilik konusunda aktif çalışmaların yapılacağı belirtilerek, farklı şekillerde idare edilmekte olan denizcilik kurumlarının bir elde toplanarak bir plan dahilinde çalışmalarının sağlanacağı belirtiliyor ve Denizbank projesinin öncelikle bu amaca hizmet edeceği vurgulanıyordu. Ayrıca, balık ve sünger gibi deniz ürünlerini değerlendirmek hedefini taşıyan bir kanun projesi de yakın zamanda TBMM’ye sunulacaktı.⁴³

Nitekim, kongrenin tamamlanmasından kısa bir süre sonra, kabul edilen dilekler İktisat Vekaleti tetkik bürosu tarafından incelenmiş ve projede yapılması öngörülen değişiklikleri de içeren bir rapor Vekaletе sunulmuştur.⁴⁴ Ne var ki, iktidarın bu istekli yaklaşımlarına karşın Balıkçılık Kongresi’nin sonuçları pratik düzeye yansıtılamayacak ve Su Mahsulleri Projesi yasalaşamayacaktır. Son olarak, Devlet Şurası’nın incelemesiyle nihai durumuna getirilen balıkçılık projesi TBMM’ye sunulmuş, ancak o sırada Denizbank tasarısının görüşülmesi ve konunun bu alanla ilgili görülmesi dolayısıyla balıkçılık projesinin Denizbank tasarısına eklenmesine karar verilmiştir. Ancak, bu dönemde yaşanan bakanlık değişimleri ve Denizbank kanunun ertelenmesi süreci, balıkçılık konusunun da geri planda kalmasına yol açmıştır. Su Mahsulleri işinin Ulaştırma Bakanlığı’na devredilmesinin ardından, bu bakanlıkça yeni bir proje hazırlanmış ve TBMM’ye arz edilmek üzere

⁴² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, C:I, T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1938), s.416.

⁴³ Hükümet Programları 1920-1965, İsmail Arar (Der.), İstanbul:Burçak Yayınevi, 1968, s.97, 99. CHP’nin 1939 Kurultayı’nda kabul edilen programında da, 1935 programına benzer şekilde, balıkçılık ve süngerciliğin geliştirilmeye çalışılacağı kaydına yer verilmiştir. Bkz., C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, Ankara: Ulus Basımevi, 1939, s.95.

⁴⁴ Kurun, “Balıkçılık kongresinden sonra”, 19 İlkkanun 1936, s.2. Haber-Akşam Postası, “Deniz bankası”, 19 Birincikanun 1936, s.3.

Başbakanlığa verilmişse de, konunun İkinci Dünya Savaşı sonrasına bırakılması kararı ağırlık kazanmıştır. Savaş sırasında, iç ve dış piyasalardaki balık tüketimini artıracak önlemleri almak için İstanbul'da bir balıkçı birliği kurulmak istenmiş bunun için bir nizamname meydana getirilmiş ise de, bu projeden de istenen sonuç alınamamıştır. Halk Bankası ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen çabaların da yetersiz kalması, yaşanan sorunların Dünya Savaşı ertesine de aktarılmasına neden olmuştur. Bu alanda yaşanan en kayda değer ilerleme, Ankara'da bir soğuk hava deposunun kurularak Ankara'ya düzenli ve ucuz balık getirilme imkanlarının artırılmasıdır.⁴⁵ Kongre sonrasına ait gazete sütunlarında ve yapılan konferanslarda, bir yandan bazı tedbirlerin alınmakta olduğuna dair bilgiler verilirken, diğer yandan tüketim ve kredi gibi balıkçılığın temel sorunlarının devam ettiğini gösteren haberler yer almaktadır.⁴⁶

1938 yılında, denizcilik işlerinin de dahil edildiği dört senelik yeni bir üçüncü plan gündeme gelmiş,⁴⁷ ancak, II.Dünya Savaşı şartları bu planın da işlerlik kazanmasına engel olmuştur. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından, 1951 yılında Birinci Su Ürünleri Kongresi yapılarak 1952 ve 1957 yıllarında iki kanun tasarısı meydana getirilmiş ancak bunlar da fiiliyata geçemediğinden su ürünleri konusundaki eski mevzuat varlığını devam ettirmiştir.⁴⁸

⁴⁵ İsmail Özgül, a.g.m., s.301-302. Yazar, yapılan projelerin uygulanamamasında çıkarlarının zedelenmesi tehlikesini gören İstanbul'daki bazı ihracat tüccarlarının olduğunu ileri sürmekte ve bu kişilerin Ankara'daki soğuk hava teşkilatını engelleme girişimlerini şöyle aktarmaktadır: "...İstanbulda bazı balıkçı tüccarları menfaatlerine uymayan bu teşkilatı baltalamak maksadile teşebbüslerden geri kalmadılar. Ankara satış müessesesinin balık almasına mani olmak üzere fiyatları yükseltmek gibi tedbirlere baş vurmağa başladılar." Bkz., s.302.

⁴⁶ Akşam, "Haklı şikayetler", 8 Kanunuevvel 1937, s.3 "Balık ihracatı arttırılacak, fiyatlar ucuzlatılacak", 17 Kanunusani 1938, s.2,6. Tan, "Egede Balıkçılık ve Şarapçılık İnkişafı İçin Tedbirler Alınıyor", 5 Mayıs 1939, s.6. "İzmir Balıkçılığı Himaye İstiyor", 5 Haziran 1939, s.4. Kemal Bayrakçı, "Balık Ekonomisi", Türk İktisat Cemiyeti Konferanslar Serisi:2, İstanbul: Güneş Matbaası, 1940, s.8-9. Nitekim, CHP'nin 1939'daki beşinci kurultayına gelen talepler arasında balıkçılığın ıslahı ve himayesi maddesi de bulunmaktadır. Bkz., Ayın Tarihi, Sayı:66, 1-31 Mayıs 1939, s.142.

⁴⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C:I, T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1938), s.426. Ulus, (15'nci Yıl İlavesi), Ankara:1938, s.24.

⁴⁸ Süleyman Arısoy, a.g.e., s.127. Türkiye Balıkçılığı Hakkında Rapor, s.28. 1970 yılında düzenlenen Türkiye balıkçılığına yönelik seminerdeki bir bildiri den alınan şu satırlar, sıkıntılıların ne denli kapsamlı ve kalıcı boyutları olduğunu ortaya sermektedir: "Balıkçılık meselesinde, Türkiye henüz hazırlık safhasındadır ve birçok problemleri mevcuttur." Bkz., Kamil Doğan, "Türkiye'nin, Balık Yağı, Balık Unu ve Havyar Üretim Potansiyeli ve Üretimi", Türkiye Balıkçılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri Semineri 6-10 Nisan 1970 (Samsun), Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları: 90, 1970, s.285.

Kongrenin en önemli kararlarından birisini oluşturan Balıkçılık Bankası da, proje bazından kurtulup işlerlik kazanmayınca gündeme Denizbank gelmiştir.* Ne var ki, 1937 yılı sonlarında kurulmuş olan Denizbank, doğrudan balıkçılık sektörünü değil genel anlamda denizcilik işlerini kapsayan bir anlayışın ürünüdür. 24.05.1937 tarihinde TBMM Başkanlığı'na sunulan kanun tasarısında, üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye açısından denizcilik işlerinin önemi hatırlatılmakta ve bu alandan daha iyi verim alabilmek için devlet sermayesi ve otoritesinin aktif kılınması gerektiğinin altı çizilmektedir. Kurulması öngörülen Denizbank, deniz teşkilatının tek elden ve daha düzenli işlemesine zemin sağlayacak, ayrıca, büyük önem taşıyan finansman ve kredi konularında da çalışacaktır.⁴⁹

24.12.1937'de gerçekleşen tasarı üzerindeki tartışmalarda, bankanın kuruluşu milletvekillerce sevindirici bir gelişme olarak yorumlanmakla beraber, birtakım eleştirilerde de bulunulmuştur. Mali yapıya yönelik eleştirilerin merkezinde sermaye yetersizliği yer almıştır. Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker ve Ordu milletvekili Ahmed İhsan Tokgöz, elli milyon liralık itibari sermaye ile faaliyete geçmesi planlanan Denizbank'ın mali gücünün kendisine yüklenen kapsamlı görevleri yapmaya yetmeyeceğini belirtirken, İktisat Vekili Şakir Kesebir söylendiği derecede mali yetersizliği kabul etmemiş ve bankanın mali altyapısının bütçe yardımlarıyla da destekleneceğini vurgulamıştır.⁵⁰

3295 numaralı kanun olarak kabul edilen Denizbank yasasına göre, bankanın yapacağı işler, yönetimine geçen ve geçecek olan tekel ve imtiyazları işletmek, izin verilen yasal sınırlar kapsamında deniz ticareti, inşaatı ve nakliyatı yapmak, denizcilik işleri için kredi açmak, her türlü bankacılık işlemlerinde bulunmak, deniz sıhhi ve içtimai yardım teşkilatı kurmak ve işletmek ve çeşitli masraflar karşılığı olarak İktisat Vekaleti bütçesine her yıl konacak ödeneği idare etmek başlıkları altında sıralanmıştır. İtibari sermayesi elli milyon lira olan ve tüzel kişiliği bulunan banka, kendi kanunu dışında özel ve ticari hukuk hükümlerine de tabi kılınmış ve diğer ulusal kredi kuruluşlarının

* Denizbank'ın faaliyetlerine yeni başladığı bir dönem olan 1938 yılına ait bir haberde, balık ihracatını artırma ve balıkçılığı koruma işlevlerini yürütmek üzere bir balıkçılık bankasının kurulacağı belirtilmişse de, bu haber gerçeklik kazanmayacaktır. Bkz., Kurun, "Balıkbank", 4 İkincikanun 1938, s.2.

⁴⁹ TBMM ZC, Devre:V, C:21, İnikat 20'ye ek, S.Sayı:38, Ankara: TBMM Matbaası, 1937, s.1-2. Tasarı üzerindeki bu genel gerekçe, projeyi inceleyen encümenlerce de paylaşılmaktadır. Bkz., s.2-5.

⁵⁰ TBMM ZC, Devre:V, C:21, İnikat 20, s.95-98.

sahip olduğu tüm ayrıcalıklardan yararlanması öngörülmüştür.⁵¹ Görülüyor ki, öncelikli hedef, Denizbank'ın piyasadaki özel mali kuruluşlara benzer şekilde diğer bir deyişle ticari koşullara adapte olarak faaliyet göstermesidir.

Denizcilik işleriyle ilgilenecek bir bankanın kuruluşuna yönelik haberler, kongre toplanmadan kısa bir süre önce başlayarak devam etmiş ve bu süreçte işletmenin faaliyet alanlarına dair çeşitli bilgiler aktarılmıştır.⁵² Bankanın faaliyete geçmesinden sonraki yazılarda ise, bir taraftan Denizbank'ın kuruluş sürecini yansıtan bilgiler verilmekte,⁵³ diğer taraftan teşebbüsten duyulan memnuniyeti ve büyük beklentileri dile getiren yorumlara rastlanmaktadır.⁵⁴

Ne var ki, Denizbank'ın faaliyet süreci gerek iktidarın, gerekse kamuoyunun beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Kuruluşundan yaklaşık bir buçuk yıl kadar sonra banka lağvedilecek ve yerini Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlükleri'ne bırakacaktır.⁵⁵ Münakalat Vekaleti'ne bağlı, özerk bütçeli ve tüzel kişiliğe haiz bu iki idare, Denizbank'ın görevleri arasında yer alan denizcilik ve liman işlerini iki ayrı görev dağılımı içerisinde yapmak üzere görevlendirilmektedir.⁵⁶ 3 Mayıs 1939'da TBMM Başkanlığı'na aktarılan kanun tasarısında, daha sağlıklı yönetim ve tasarruf gibi

⁵¹ Düstur, Üçüncü Tertib, C:19, Teşrinisani 1937-Teşrinievvel 1938, Ankara: Başvekalet Matbaası, 1938, s.170-177.

⁵² Akşam, "Yeni iki banka kuruluyor", 25 Teşrinisani 1936, s.1. "Balıkçılar kongresi bugün İktisat vekilinin nutku ile açılacak", 1 Kanunuevvel 1936, s.4. Cumhuriyet, "Balıkçılık kongresinde verilen kararlar", 10 Birincikanun 1936, s.5. Haber-Akşam Postası, "Deniz bankası", 19 Birincikanun 1936, s.3.

⁵³ Akşam, "Deniz müesseseleri", 5 Kanunusani 1938, s.3. "Denizbanka bağlanacak müesseseler", 7 Kanunusani 1938, s.2. "Denizbank", 9 Kanunusani 1938, s.2. "Deniz Bankın evvela İstanbul şubesi kuruluyor", 15 Kanunusani 1938, s.2. "Deniz Bank", 18 Kanunusani 1938, s.3. Tan, "Denizbank'ın Şehrimizdeki Teşkilatı", 30 İlkkanun 1937, s.2. "Denizbank için faaliyete Geçiliyor", 8 İkincikanun 1938, s.2. "Denizbank İçin Müdürler Dün Toplandılar", 13 İkincikanun 1938, s.2. "Denizbank İdare Meclisi Bu hafta Kuruluyor", 20 İkincikanun 1938, s.2. "Denizbank Teşkilatında Yeni Tayinler", 1 Şubat 1938, s.2.

⁵⁴ F.T., "Denizbank", Akşam, 1 Kanunuevvel 1938, s.2. Ayın Tarihi, Sayı:49, 1-31 İlkkanun 1937, s.65-67. Sayı:50, 1-30 Sonkanun 1938, s.4042. Atatürk de, 1 Kasım 1938'de Celal Bayar tarafından okunan TBMM'nin açılışındaki söylevinde, Denizbank'ın kurulmasını çok isabetli bir karar olarak nitelemekteydi. Bkz., Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C:I, T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1938), s.426.

⁵⁵ Bu süreç için bkz., Tan, "Denizbank Umumi Müdürü Dün Ankaradan Geldi", 18 Nisan 1939, s.2. "Denizbankın Yerine Geçecek Teşkilat Layihası Meclise Verildi", 5 Mayıs 1939, s.4. "Denizbankın Tasfiyesi İşine Başlanıyor", 21 Mayıs 1939, s.2. "Denizbankın Lağvı Meselesi", 1 Haziran 1939, s.2. "Denizbankın Tasfiyesine Başlanıyor", 15 Haziran 1939, s.2. "Denizbank Tarihe Karıştı", 30 Haziran 1939, s.2.

⁵⁶ Yeni kanun düzenlemesi için bkz., Düstur, Üçüncü Tertib, C:20, Teşrinisani 1938-Teşrinievvel 1939, Ankara: Devlet Matbaası, 1939, s.1131-1138.

etkenlerle gündeme gelen Denizbank projesinin, bankanın bünyesinde topladığı teşebbüslerin hem sayısal bazda çoğalması, hem de faaliyet alanı olarak genişlemesi, bu işletmelerin birbirlerinden çok farklı özelliklere sahip olması ve nihayet Denizbank'ın bankacılık gibi çok farklı bir faaliyet alanını da görev olarak üstlenmesi sonucunda artık fayda sağlamayan bir noktaya geldiği ifade edilmekteydi.⁵⁷ Denizbank'ın kapanması, büyük ümitler bağlanan bir projenin sonu olduğu kadar, II. Dünya Savaşı ortamında, balıkçılığa yönelik çözüm arayışlarının da belirsiz bir geleceğe ertelenmesi anlamına gelmektedir.

Balıkçılık Kongresi sonrasındaki gelişmeler, beklentilerin çok önemli oranda karşılanamadığını ortaya koymaktadır. Öncelikle, yasal plandaki karışıklık giderilemediğinden kalkınma hamlesinin hukuksal boşluğu devam etmektedir. Bunun sonucunda, doğal olarak, özel ve resmi alandaki teşkilatlanma seviyesi de son derece düşük düzeyde kalmaktadır. Diğer yandan, Balıkçılık Bankası'nın kurulamaması finansman probleminin de halledilememesi anlamına gelmektedir. Bunun yerine ikame edilmeye çalışılan Denizbank'ın da kısa sürede başarısız olarak kapanması, elbette ki, mevcut durumu daha fazla ağırlaştıracaktır. Neticede, planlananlarla hayata geçirilenler arasındaki bu boşluk ve tutarsızlık, sadece geçimini bu piyasadan temin eden insanların değil Türkiye ekonomisinin de aleyhine işleyen bir çizginin sürmesi demektir. Nitekim, gerek balık tüketimindeki sayısal veriler, gerekse ihracatta yaşanan aksaklıklar gelinen noktanın olumsuzluğunu göstermektedir.

Sonuç

Büyük bir kitleye geçim vasıtası olması yanında, ülke ekonomisi bağlamında da önem arzeden balıkçılık, Osmanlı ekonomisinin bağımlılık çizgisi içerisinde yasal ve teknik düzeyde olması gereken seviyeye ulaşamamıştır. Olumsuz miras, Cumhuriyetin ilk döneminde kapsamlı dönüşümler yapılamadığı için, giderek derinleşip bazı noktalarda kronik bir sorunlar yumağı haline gelmiştir. Bu altyapı üzerinde gündeme gelen Balıkçılık Kongresi, birçok bakımdan önemli ve olumlu bir adımdır. Böylelikle, bir yandan mevcut problemlerin kamuoyu, yönetim ve balıkçılar nezdinde tartışılmasına, diğer yandan da somut çözümlerin üretilmesine zemin

⁵⁷ TBMM ZC, Devre:VI, C:3, İnikat 23'e ek, Ankara: TBMM Matbaası, 1939, s.1. Tasarının görüşülmesi sırasında söz alan Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili'nin şu cümlesi, birkaç yıllık çabaların yetersizliğine dikkat çekmekteydi: "...bir vakitler yarı dünyayı hatta keşfe kadar giden Türk denizciliğinin bu günkü hali bize elbette ki hüznü veriyor." Bkz., TBMM ZC, Devre:VI, C:3, İnikat 23, s.46.

yaratılmıştır. Kongrenin en kayda değer sonucu, bürokrasi tarafından hazırlanan ve başta yasal alan olmak üzere yaşanan problemlere kalıcı çözümler getirmeyi hedefleyen Su Mahsulleri Projesi'nin kabul edilmesidir. O sırada gündemde bulunan II. Sanayi Planı'ndaki denizcilik yatırımları ile de, bu projenin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Ancak, kongre neticesinde ortaya çıkan beklentiler gerek Su Mahsulleri Projesi'nin yasalaştırılmaması, gerekse II. Sanayi Planı'nın uygulanamaması nedeniyle büyük ölçüde karşılanamamıştır. Taleplerin bir kısmını karşılaması amacıyla kurulan Denizbank'ın da istenen performansı gösterememesi, balıkçılığa ait sıkıntıların II. Dünya Savaşı öncesinde çözülememesi sonucunu doğurmuştur. Bu açıdan, Balıkçılık Kongresi, mevcut problemleri belirleme ve üzerinde uzlaşılan çözüm yollarını saptama açısından başarılı, bu çözümleri hayata geçirme açısından ise o denli başarılı olamayan bir olgu olarak tarihteki yerini almıştır.

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında, balıkçılık sektörünün genel yapısı, Osmanlı döneminden başlayıp Cumhuriyet yönetimine kadar uzanan ve kesin çözümlere ulaştırılamayan yasal ve teknik sorunlarla dolu bir görünüm sergilemektedir. 1920'lerdeki yetersiz çalışmaların ardından, 1930'lu yıllarda konuya ağırlık verilmiş ve 1936 Aralığı'nda toplanan Balıkçılık Kongresi ile çözüm yolunda ciddi bir adım atılmaya çalışılmıştır. Kongrede, balıkçıların ve yönetimin uzlaşması neticesinde kabul edilen Su Mahsulleri Projesi ve o sırada gündemde bulunan II. Sanayi Planı ile, problemlerin kalıcı biçimde aşılması öngörülmüştür. Fakat, Denizbank gibi kısa bir deneyimin dışında uygulama konusunda süreklilik sağlanamamış ve istenen başarıya ulaşılamamıştır. Bu açıdan, Balıkçılık Kongresi, sonuçları açısından büyük bir dönüşüme yol açamamış ve temel sıkıntılar gelecek döneme de aktarılmıştır.

ABSTRACT

The general structure of fishing sector during the first years of Turkish Republic was shaped with legal and technical problems which were created by the Ottoman practices and followed by the Republican administrations. Following some insufficient tries during the 1920's, more importance was attached to the problem during the 1930's, and at last by the Fishing Congress which was assembled on December 1936 serious steps were taken in order to solve the problem. The Water Products Project was accepted in the Congress as a result of an agreement made between fishermen and government. With the help of the II. Industrial Plan, which was in the agenda during the period, to permanently solve the problems of fishing sector was suggested..